

АБАЙДЫ ЖАТҚА БІЛГЕН ШАЙЫР

Мамбеткаримов Ғарипулла Хамидуллаевич,
НМПИ, қазақ тілі және әдебиеті кафедрасы үлкен оқытушысы,
Нөкіс қаласы,
garifullamambetkarimov@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15271831>

Аннотация. В статье рассматривается литературная связь творчества Абая Қунанбайұлы и каракалпакского поэта Ибраима Юсупова.

Аннотация. Мақалада Абай Құнанбайұлы мен қарақалпақ ақыны Ибрайым Юсупов шығармаларының әдеби байланысы туралы пікір айтылады.

Өзбекстан және Қарақалпақстан халық ақыны, Өзбекстан қаһарманы, Қарақалпақстан Республикасы Әнұранының авторы Ибрайым Юсупов өзінің саналы өмірін, сапалы білімі мен тарлан талантын қарақалпақ поэзиясын өркендетуге сарп еткен тарихи тұлға. Ақынның поэзиясына ден қойып оқысақ көршілес түркі халықтары болған өзбек, түрікмен, қырғыз халықтарымен бірге, қазақ халқының мәдениеті мен әдебиетін, тарихы мен географиясын, әдет-ғұрыптарын тамаша меңгергенін, халықтар достығын тұғырлы ту етіп ұстап, риясыз сүйіп өзінің тамаша жырларына қосып жырлағанын байқауға болады. Ақын көршілес түркі халықтары дегенде ішкен асын жерге қойып, жанпидалық көрсетуге дайын. «Орденді халқыма» өлеңіндегі мына жалынды қатарлар соның айқын дәлелі:

*Өзбек, түрікмен һәм қазағым,
Бірге шегіп хан азабын.
Жақындатқан жол ұзағын,
Қаналасың қаның еді...
Ибрайым дер: жаным құрбан,
Достық десе толқын ұрған,
Сенің үшін соғып тұрған,
Кеудемде кең жүрегім бар!- [1-24]*

деп көршілес түркілердің туысқандығын жырлап, қаналастық тарихына көз жіберіп, достық деп соққан пәк жүрекпен жанын құрбан етуге дайын екенін байқатады. Ақын бұл құштарлығын бүкіл шығармашылығының бастан аяғына дейін дәлелдеп отырған. Бұны ақынның өз еске түсірулерінен де байқауға

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ

болады. Ақын өзінің шығармашылығы жайлы айтқан сөзінде назар аударар болсақ: «...ақындықта үш нәрсеге садық болдым: өлең арқылы халық жүрегіне жол іздедім, замандастарымның көңіл-күйін, қуаныш-қайғысын, арзу-арманын, ұмтылу тілектерін, биік адамгершілік қасиеттерін жырлауға тырыстым. Өлеңнің, Шығыс және Батыс классикалық жолдарын тынбай үйрендім. Науаи, Мақтымқұлы, Бердақ, Абай, Тоқайлар негізін қалаған түркі өлең «академиясын» тауап еттім», -[2,2] дейді.

Ибрайым шайырдың поэзия сарайына кіріп келуіне себепші болған талант иелерін туралы: «...кәміл-пірлеріміз болған ардагер тұлғалар Ғафур Ғулам, Айбек, Міртемір, Кәміл Яшен, Сәбит Мұқанов, Берді Кербабаяев, Сулайман Рустам, Қайсын Құлиевтың өз ұлындай еркелетіп, бізге қылған дуалары мустажиб (қабыл) болса ықтимал», - [2-2] деп ұстаздарын құрметпен тілге алса, ал үзеңгілес достары туралы: «Қазіргі заманымыздың көркем сөз шеберлері Шыңғыс Айтматов, Расул Гамзатов, Мұстай Кәрім, Олжас Сүлейменов, Сүйінбай Ералиев, Абдулла Арипов, Еркін Вахидовтардың», - [2-2] бауырмалдығына дән риза болады.

«Батырлық, байлық кімде жоқ, Ғашықтық жолы бір басқа» демекші Ибрайым ақын шығармашылығындағы Абайдың жөні бір басқа да, Шоқанның жөні бір басқа, себебі Абай, жоғарыда айтқанымыздай, ақынның түркі өлең академиясындағы сыйынатын классигі де, Шоқан Юсуповтың етжақын жиені. (Шоқан Уәлиханов жайлы өз алдына сөз ету қажет). Бұл екі тұлғаны ақын жырларында көп тілге алып, оқырмандарына өрнек етеді.

Мен Абайды жатқа білген халықпын...

Әму бойы туып-өскен топырағым,

Өздеріңмен бір бұтақтас жапырағым.

Көңілім ашық ақшамы жоқ жарық күн, –

Мен Абайды жатқа білген халықпын,- [4-40]

деп бар дауысымен әлемге жар салған Ибрайым шайыр Абай өлеңдерін жатқа айтуда қазақ оқырмандарына өрнек боларлық қабылетін өлеңмен одан әрі былай өрнектей түседі:

Тілмашсыз-ақ қазақтармен ұғысқам,

Күй тыңдайық, домбыраңды бұрап ал.

Сен Абайдың бірер сөзін ұмытсаң,

Мен айтайын, кел де меннен сұрап ал.

Тегіміз бір түйір дәмді бөліскен,

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ

*Мейірім сүтін бір емшектен еміскен,
Тар құрсақта тай-құнандай тебіскен,
Қаналасым қазақ елі, алыпсың,
Мен Абайды аға тұтқан халықпын,- [4-40]*

деп қазақ халқы мен қарақалпақ халқының сан ғасырларға ұласқан туысқандығын төсекте басы, төскейде малы түйіскен екі елдің достық қарым-қатынасын ақтарыла жырлаған Ибрайым Юсупов қазақ-қарақалпақ халықтарының достығын поэзия тілімен өрнектеген алдыңғы буын шайыр ағалары дәстүрінің шынайы дауамшысы, заңды жалғасы бола білді. Шындығында, тарихқа көз жіберсек Жиен жырау Тағайұлының қазақтың «ақ табан шұбырындыдағы» «Елім-айына» үндес келетін «Босқан елін», Әжінияздың өз елін қазақтың Қожбан болысына таныстырған және басқа да туған жер сағынышына тола жырларын, Қыз Меңешпен айтыстарын, төкпе ақын Т.Жұмамұратовтың:

*Бір теректің бұтағындай ұрпақпыз,
Қайғыға да, шаттыққа да ортақпыз.
«Кең даланың жырышысы» деп біздерді,
Уәлиханов айтқан қарақалпақпыз,-*

деп келетін жүрекжарды жырын жаттап өскен Ибрайым Юсупов шығармашылығынан Қазақстан тақырыбы ерекше орын алады. Оған ақынның Алматы қаласында ғылыми іс-сапармен өткен ғасырдың 60-жылдарында жасағаны да жақсы жағдай туғызған. Ақын қаламынан туған «Қазақстан», «Мен Абайды жатқа білген халықпын», «Алматыға», «Сұлу екен Алматының қыздары», «Ағайын», «Көкшетау» атты өлеңдермен бірге, әр жылдарда жазылған: «Бұлақ» Сырыбай Мәуленовқа, «Ақын кетіп барады» Жұбан Молдағалиевқа, «Қалтайға» Қалтай Мұхаметжановқа, «Жігіттің жетпіс көктемі» және «Ишанбай күйі» профессор Ишанбай Қарақұловқа, «Әр кітабың қызықты бір шежіре» жазушы Жұбатқан Мұратбаевқа арнау өлеңдері сол туғызылған жағдай мен туысқандық жақындықтың айқын дәлелі есепті.

Шайыр Ибрайым «Қазақстан» өлеңінде:
*Алтын дән теңізіндей тың гүрлеген,
Алматы алтын сарай күңгірлеген.
Абайдың армандары іске асып,
Құрманғазы мың күй боп күмбірлеген,- [4-42]*

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ

деп қазақ елінің қол жеткен табысын Абай арманының орындалуымен ұштастыратыны бар. Сондай-ақ, ақын «Сұлу екен Алматының қыздары» өлеңінде:

*Гүлін Көкшетаудан терген бе деймін,
Дала қызғалдағын берген бе деймін,
Жібін Баян сұлу өрген бе деймін,
Абай емес пе екен оюын сызғаны?- [2-82-83]*

деп Абайдың көркем жыр кестелерін ару қыздың әдемі орамалына балайды.

Ибрайым шайырдың ұлы Абайға арнап және қазақ еліне арнап жазған жырларында ғана емес, басқа да өлеңдерін байыппен оқып отырсақ ұлы Абай өрнектерін байқауға болады. «Диплом алған досыма» деген өлеңі осының айқын дәлелі.

*Білім берген Отанға,
Ісіміз болсын лайық.
Салынып жатқан сарайға,
Кел, біз де кірпіш болайық,- [3-16]*

деп аяқталатын өлеңі Абайдың «Әсемпаз болма әрнеге» өлеңінің
*Әсемпаз болма әрнеге,
Өнерпаз босаң арқалан.
Сен де бір кірпіш дүниеге,
Кетігін тап та, бар қалан»!- [1-141]*

деп келетін жыр жолдарын еріксіз еске түсіреді. Бұл екі кемел кемеңгердің поэзиялық ұқсастығы мен бірін екіншісі толықтыратын үйлестігінің жемісі.

Ибрайым ақын Хәкім Абай талантына тағзым етіп, өзінің көптеген лирикалық өлеңдерінде тілге алып, жырына қосып отырған. Оған ақын поэзиясын оқыған әрбір оқырман куә болуы мүмкін. Мысалы, ақын «Түрік ұлысына» өлеңінде:

*Науаи газалын, Физули сөзін,
Мақтымқұлын оқып ашылды көзім,
Абай, Тоқтағұлды сүйемін өзім,
Айтсам, келтіремін гүлін-гүліне,- [2-7]*

деп басқа да түркі ақындарымен бірге, Абайды сүйетінін, жырын жатқа айтатынын, айтқанда да «гүлін-гүліне келтіріп», нағыз мақамына салып айтатынын тағы бір рет жырға қосады.

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ

Сайып келгенде, осындай қазақ елінің тарихи деректеріне толы өлеңдер мен ұлы Абай туралы көркем кестелі жыр жолдарын Ибрайым Юсупов өлеңдерінен молы кездестіруімізге болады. Мұны ғылыми тұрғыдан зерттеп, пікір айту қазақ-қарақалпақ әдебиеттерінің достығын, тарихи сабақтастығын дәріптеу келешектің ісі деп ойлаймыз.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Абай, «Қалың елім қазағым», Алматы-2002, 224 бет.
2. И. Юсупов, «Өмир, саған ашықпан», Нөкіс-1999, 80 бет.
3. И. Юсупов, Таңдамалы шығармалары, III томдығы Нөкіс-2018, I том, 352 б.
4. И. Юсупов, Таңдамалы шығармалары, III томдығы Нөкіс-2018, II том, 352 б.
5. И. Юсупов, Таңдамалы шығармалары, III томдығы Нөкіс-2018, III том, 350 б.